

MOLNÁR Dávid

Danaé erszénye, Kirké kelyhe: a velencei kurtizánok aranykora?

A tanulmány két olyan jól ismert 16. századi katalógust vizsgál, amelyek velencei kurtizánok tarifáit tartalmazzák. Először a kurtizánok társadalmi szerepéről és arról a motivációról lesz szó, ami működtette ezt a mitikus intézményt. Az írás legfőbb célja azonban az, hogy a listák alapján hozzávetőlegesen meghatározzuk ezen összegek korabeli értékét és azt a kurtizánok vélt vagy valós társadalmi státuszához rendeljük.

Az első a *Tariffa delle puttane*, amely tercinákban íródott és 1535 augusztusában jelent meg Velencében, szerző feltüntetése nélkül. A másik néhány évtizeddel későbbi katalógus az 1570-es évekből, amely szintén Velencében jelent meg, és a *Tariffához* képest sokkal prózaibb, táblázatban is elrendezhető lista.

A *Tariffa* eredeti, 16. századi kiadásából nem maradt példány.¹ A tanulmányhoz Danilo Romei jegyzetekkel ellátott kiadását használtam fel, amely az eredeti példány híján – ahogy a szerző fogalmaz – csupán „egy másolat másolatának a másolata”. A mű szerzőségét Pietro Aretinóhoz és egy ismeretlen figurához, Aretino barátjához, Antonio Cavallinóhoz is kötötték, de egyik feltételezés sem bizonyítható.²

Most a mű irodalmi értékeit nem különösebben feszegetve,³ a *Tariffa* a nőkatalógus irodalmi műfajának olyan speciális fajtájaként is olvasható, amely a női kiválóságot a klasszikus értelemben vett erények visszájára fordításában találja meg, és e *moralità puttanesca* fényében az ideális nőt a kereslet-kínálat komplex társadalmi dinamikájának okozataként mintegy forintosítja. (Mintha Boccaccio nőkatalógusának földhözragadtabb, érzéki tükörképe lenne, amely aranypénzben méri az erényeket.) A majdnem ezer verssorból álló mű már a címében is jelzi, hogy a könyvecskében feltárolt párbeszéd egy – feltehetőleg velencei – uraság (*Gentiluomo*) és egy idegen (*Forestiere*) közt fog zajlani, amelyben a helyi jól értesült és igen tapasztaltnak tűnő szakértő, mint valami lelkiismeretes idegenvezető „Velence minden kurtizánjának árát, tulajdonságát valamint a kerítőknek neveit” is (*il prezzo e la qualità di tutte le Cortigiane di Venegia col nome delle Ruffiane*) megosztja az idegennel. Az ismeretlen szerző *Ad lectorem* pár soros előszavában már egyáltalán nem fogja vissza magát, és ebből az is kiderül, hogy nem kíván se apácákkal, se szűz leánykával foglalkozni, csakis kurvákkal, akiknek a hierarchiáját az alapján állítja fel, hogy „mennyiért és mijeiket kínálják mindenféle módon megkürni [sic!].”⁴

Fabien Coletti felhívja a figyelmet egy másik könyvműfajra, amely már korán elterjedt Velencében, és nőkatalógusunk címében ironikus utalást vél felfedezni erre.⁵ Ezek a hasznos, gyakorlati információkkal szolgáló kézikönyvek a Velencei Köztársaság területén használatban lévő súly, hossz és átváltási mértékegységeket foglalják össze tételesen a különböző árukra vonatkozó vámokkal és adókkal együtt. Tehát a nők is ilyesféle áruk lennének, azonban mégsem egyszerűen kilóra mérik őket, hanem sokkal bonyolultabb, a férfitársadalom nem pusztán testi igényeit kielégítő koordinátarendszerében.

Guido Ruggiero tanulmánya alapján a reneszánsz kori prostitúció gazdasági természetére arra utal, hogy a kurtizánpiac ezen luxusszintje már sokkal többről szól, mint pusztán a női test áruba bocsátásáról. Ruggiero úgy fogalmaz, hogy amikor egy arisztokrata fizetett egy kurtizánnak, akkor dolgok egész sorát vette meg, amely sokkal többet jelentett egy prostituált testénél.⁶ Egy 16. századi velencei kurtizán – mondjuk úgy – ár-érték arányát és népszerűségét az eleve adott külső testi adottságok beugró szintjén túl talán a legkevésbé a szexuális aktus határozta meg. A *Tariffa* több mint száz hölgye közül – ha egyáltalán meg is említi – a testiségre csak vagy vulgáris közhelyek szintjén utal a szerző, vagy alig érthető eufemisztikus költői képekben.⁷ Ezekből pedig az derül ki, hogy az áraknak nincs sok közük se a „csodálatos seggekhez” (*cul miracoloso*), se a „mindig harmatos” (*sempre rugiadosa*) vagy „tüzes pinákhoz” (*focosa fica*), hanem sokkal inkább valami komplex testi, lelki, valamint irodalmi és zenei műveltséggel párosult szellemi arányossághoz, amelyet a kor társadalmi és esztétikai elvárásai, normái körvonalaznak, ám definiálni sosem tudnak megfelelően.⁸ Ez egy olyan *non so che* („nem-tudni-micsoda”),⁹ amelyet nem lehet elsajátítani, csak törekedni rá, és amely egyszerűen megtörténik valakivel, ahogy az isteni kegyelem (még ha ennél számos kegyesebb verziója is létezik). Habár Pietro Aretino *Ragionamentije* azt sugallja, egy jó tanárral el lehet sajátítani a mesterség csínját-bínját, valójában egy ünnepezt kurtizánt nem lehetett csak úgy legyártani semmiféle gyártósoron. Értékét éppen kiszámíthatatlan egyedisége adta meg. Nem véletlen, hogy a korszak a mitológiai Danaében találja meg a kurtizán szimbólumát, akit ércszobájában bezárva a legfelsőbb hatalom, Zeusz részesített abban a kegyben, hogy kiválasztottként, aranyeső képében hált vele.¹⁰ És úgy tűnik, hogy az a kegy, amely pénzeső formájában hull Danaéra, az arany mennyiségét is meghatározza, akinek nyitott erszényébe kinek több, kinek kevesebb jut belőle.

A kurtizán olyan self-made woman, aki gyakran – akár valami romantikus regényben – a társadalmi státusz legaljáról küzdötte fel magát. Saját magát a külső báj és szépség művészi alkotásaként építette fel, amely eleganciával, megfontoltsággal és okossággal jár együtt, és amelyet a zene, az irodalom, a tánc és a szellemes társalgás társművészeivel támasztott alá.¹¹ Külsőségeiben a kor előkelő divatát, öltözködését és beszédmódját imitálta.¹² A szimuláció és disszimuláció művészetének szakavatott művelője. A teste csak egy kis része az egész csomagnak, amit árul.¹³

Ruggiero szerint amikor valaki kifizetett egy jeles kurtizánt, akkor a „test használata” szinte mellékes volt, valójában a saját fantáziájáért és néha félelmeiért fizetett (lásd lejjebb). A felsőbb osztálybeli férfiak vagyონukat és hatalmukat azzal fitogtat-

ták, hogy ritka, különleges és a társadalom meghatározó körei szerint egyértelműen szépnek tartott dolgokat vásároltak.¹⁴ És a divatos kurtizának éppen ilyenek voltak! Gyönyörű luxustermékek, akár a drága műalkotások, amelyek élvezetéhez viszont – a műalkotásokkal szemben – talán kevesebb intellektuális befektetésre volt szükség. Mint egy különleges ékszer, amelyet magukon viselve, a jólétet és gazdagságot lehetett villogtatva reprezentálni. Vagyis az értékes kurtizán az arisztokrata és patrícius műgyűjtőszennvedély egy speciális műfaja lenne? Mintha az ingyenc gyűjtő *Kunstammer*ének egy becses darabja volna kiállítva valahol a *Historia naturalis* és az értékes műtárgyak csarnoka között félúton.

Azonban van egy másik aspektusa is ennek a cserekereskedelemnek. Nemcsak a kliens vesz árut, hanem a kurtizán is, méghozzá olyan kapcsolati tőkét, státuszt, sőt – mint látni fogjuk – hálózatot, amely nemcsak védelemet jelent számára, hanem ezzel párhuzamosan hatalmat is ad a kezébe. Egyébként az elittel és ezen keresztül az udvarral való kapcsolatára utal az eredeti *cortigiana* kifejezés is. Vonzerejének, vagyis árának egy részét is ennek köszönheti. A férfi tehát státuszt is vásárol, amikor egy-egy híres kurtizán „kegyeit” élvezheti. A megfelelő társadalmi rangban lévő férfi pedig cserébe szintén státuszt ad saját szociális helyzetének kisugárzásaként. Így ez olyan win-win cserekereskedelemnek tűnik, amely során a felek virtuális és valós anyagi értékeket fektetnek be egymásba a profit érdekében, hogy a társadalmi ranglétra tündefokain feljebb juthassanak.

Minél értékesebb egy kurtizán, annál nagyobb a szabadsága, hogy megválogassa, kivel kíván együtt lenni. Ez azért is fontos számára, mert ha elég tehetséges volt, akkor olyan erős és gyenge kötésekkel rendelkező hálózatot építhetett ki maga körül, amelynek ő volt a csomópontja, és így – akár egy mini-naprendszer – befolyásos figurák bolygórendszere állt pályára körülötte. Gravitációs mezeje olyan társadalmi teret alakított ki, amely immunitást és ráadásul – paradox módon – egy nő számára a korban szinte elképzelhetetlen szabadságot és társadalmi mozgásteret is jelentett. (Aretino szatirikus dialógusa Nanna és Pippa között kézikönyvszerűen vázolja fel ennek a társadalmi társasjátéknak a trükkjeit.) Egy udvarhölgygel ellentétben (akire szintén a *cortigiana* szó használatos), a kurtizán kiválaszthatja magának és az ars értelmében vett művészetével meg is jutalmazhatja a kiváló udvari érényekkel bíró *cortegianót*. Vagyis a vonzó és emellett zenei, irodalmi műveltséggel is jócskán rendelkező kurtizán kegyeiért nyíltan, mintegy a színpadon folyt a küzdelem (vagy inkább társasjáték?), és egyáltalán nem volt magától értetődő, hogy ki fogja elnyerni azokat. Nem kaphatta meg bárki, még magasabb társadalmi rangban sem, mert ha így lett volna, akkor egyszerűen inflálódott volna a vonzereje. Mindez úgy hangzik, mintha szűk körű, kis elitklubokról lenne szó, amelyekbe nem is olyan könnyű felvételt nyerni. Így hölgyünk választása olyan értékítélet is egyben, amelyen keresztül a kiválasztott szerencsés vagy rátermett magasabb társadalmi, udvari státuszba emelkedhetett ezen a virtuális számlátrán. A nő és a férfi olyan kaleidoszkóphoz hasonlít, amelyen keresztül gyönyörködhetnek egyszerre magukban, miközben a másikat nézik, és a másikban, miközben magukat figyelik.

Számos levéltári forrásban maradt nyoma a fent felvázolt és általánosnak számító 16. századi velencei „hálózatépítő” gyakorlatnak. Talán a legismertebb, vagy legalábbis legjobban dokumentált a kurtizán Andriana Savorgnan története, aki az 1570-es évek második felében és az 1580-as évek legelején egy egész udvartartást tartott fent maga körül befolyásos nemes urakból, mint például Santo Contarini, Piso Pisani, Filippo da Canal és Scipio Avrogado gróf. De e bűvös körbe tartozott a gazdag polgár Paolo Robazzo és jó néhány egyházi hatalmasság is. Míg végül az összeset dobva, 1581 elején feleségül nem ment az arisztokrata Marco Dandolóhoz és beköltözött a palotájába. A történet végül balul sült el, mert boszorkányság vádjával beperelték – ebben talán benne volt a hoppon maradt többi rajongójának keze is – és el kellett menekülnie.¹⁵

Jó hatvan évvel később az alig húsz éves Francesco Pannocchieschi, pápai nuncius nagybátyját kísérve, megrökönyödve ír Velence szexuális szabadságáról: négy-hat férfi is békességben megférve egymással egyetlen nőn osztozik, akinek a házában minden nap esznek-isznak és játszadoznak. Ahelyett, hogy – miként az normális esetben lenni szokott, írja – ellenségeskednének és féltékenykednének egymásra, szoros barátságot éreznek egymás iránt.¹⁶

Egy másik ismert forrás irodalmi ugyan, de cserébe pár évtizeddel korábbi és nagyjából a *Tariffa* születésének idejére tehető: Matteo Bandello 3.42-es novellája egy kurtizánba szerelmes, ám visszautasított milánói ifjúról, aki végül kétségbeesésben meg is öli magát. Az idevágó rész így szól Romhányi Ágnes fordításában: „További érdekesség Velencében, hogy se szeri, se száma itt a kurváknak, kiket a rómaiakhoz és másokhoz hasonlatos finomkodással a velenceiek is »kurtizánnak« neveznek. Megtudtam, hogy van itt egy szokás, amiről még sehol másutt nem hallottam; ez a szokás pedig a következő: egy-egy kurtizánnak rendszeren hat-hét helybéli nemes szeretője van, és mindegyik szeretőre egy-egy nap jut a hétből, amikor a hölgygel vacsorázik, majd pedig véle hál. Napközben a kurtizán éli világát, s tetszése szerint rendelkezésére állhat bárki arra járónak, nehogy hiába vesztegeljen, nehogy még a malma berozsdáljon valahogy a nagy tétlenkedésben. Ha meg néha úgy esik, hogy valamely duzzadó erszényű idegen hálni is akar véle, a kurtizán rááll, de előbb megüzeni a soron lévő éjszakásnak, hogy ha tömni akarja véle a garatot, hát nappal tömjé, mert éjszakára ő már elígérkezett. Nem elég tehát, hogy az állandó szeretők mindig egy-egy egész hónapra fizetnek, ráadásul még abba is kötelesek belemenni, hogy a hölgyük olyik idegennel éjjelre is megoszthassa ágyát.”¹⁷

A fentiek alapján kézenfekvő a korszakban a kurtizánnak egy másik mitológiai alakkal, Kirkével való azonosítása, aki a férfiaknak a gyönyörök kelyhét kínálja fel, akik eszüket vesztve habzsolják és szürcsölik az érzékiséget. A jól ismert történet szerint Odüsszeusz társait – lelki alkatuknak megfelelően – különböző állatokká változtatta palotájában.¹⁸ Habár Odüsszeuszra (Hermész segítségével) nem hatott Kirké bűvereje, bája viszont biztos, hogy nem maradt hatástalan, ugyanis az egyezés részéként csak-csak sikerült lefeküdnie a varázslónővel, hogy megszabadítsa társait. Kirké palotájában aztán az állati formájuktól megszabadult férfiak Odüsszeusz-

szal együtt még egy évig ottmaradtak vendégségben. Andrea Alciati nagy hatású és számtalanszor kiadott emblémás könyvének 76. emblémája a legegértelműbb példája ennek a megfeleltetésnek, amely címe szerint óva int a szajhákttól: *Cavendum a meretricibus*.¹⁹

És itt érdemes megemlíteni Ruggiero felvetését, amely szerint egy előkelő kurtizán hatalmát mindezekén túl a tőle való félelem is erősíthette.²⁰ A visszautasítás a hoppon járt illető társadalmi státuszát és így becsületét is érinti, amely pedig „az egyén identitását és társadalmi kapcsolatait meghatározó központi kategóriaként funkcionált”.²¹ A becsületsértésként értelmezhető tettek mindíg válaszolni kellett, mert ha ez nem történt meg, akkor a sértett nemcsak magára, hanem környezetére és egész rokonságára is szégyent hozott.²² Csakhogy a visszautasításnak éppen attól volt súlya, hogy a kurtizán szabad akaratából utasíthatta vissza bárkinek a közeledését, és ezt azért tehette meg, mert némelyeket viszont a kegyeibe engedett, akiknek viszont a védelmét is élvezte. Olyan társasjáték volt ez, amely a hatalomért is folyt, és a kurtizánnak azt kellett nagyon ügyesen, akár zseniálisan felmérnie, hogy ki az, akit kiválaszt és ki az, akit visszautasít. Ennek dinamikája úgy mozgott, hogy a kiválasztottak „minőségével” arányosan nőtt a visszautasítottak megalázottságának a mértéke, és a visszautasítottak „minőségével” arányosan nőtt a kiválasztottak értéke, „minősége”. Ráadásul ez a játék – hogy még bonyolultabb legyen – a választónak, vagyis a kurtizánnak is meghatározta az értékét, ami pedig visszahatott a kiválasztás és visszautasítás súlyára, értékére. Ezért aztán az elfogadás/visszautasítás minden egyes gesztusa újrendezte a szeretők és hölgyük viszonyát, ezzel e hálózat minden szerető/szeretett eleme új pozíciót talált e sajátos érték-koordinátarendszerben, amely végül az imádott/félt kurtizánnak mintegy a tőzsdéi részvényárfolyamát mozgatta le és fel. Ebben a társasjátékban a visszautasított szerető a becsületét veszíthette el, míg a kurtizán az árát és azzal együtt akár a védettségét.

Az egyik példa erre a fenti Bandello-novella, amely végül tragédiával végződött, és amelyben a visszautasított szerelem és a megalázás szerepet játszott. A másik valós példa viszont a firenzei kurtizán Giuliana Napolitana és egy bizonyos Luigi Dolfin tehetős, velencei nemesifjú esete, aki 1562-ben négy aranyat fizetett ki előre Giulianának, hogy aztán az éjszakát vele tölthesse. A nemesifjú azonban hiába várta a szállásán, Giuliana nem jelent meg, így aztán elment a nő házához, hogy emlékeztesse a kötelességeire, aki viszont nyíltan, gúnyolódó rajongói társaságában újra visszautasította. Dolfin aztán bírósághoz fordult. A tárgyaláson Giuliana 150 lármas ifjúval jelent meg, akik nem csupán erős védőhálót jelentettek a hölgy számára, de egyben a velencei nemes nyilvános megaláztatásának a mértékét is. Luigi Dolfin *virtúján* óriási csorba esett, hiszen Giuliana 150 rajongóját állította szembe a velenceivel, azt demonstrálva nyilvánosan, hogy 150 embernek engedte meg azt, a kegyeibe engedve őket, amit Dolfinnak nem.²³

A harmadik példa a *Tariffában* olvasható,²⁴ hogy ebből mennyi igaz, nehéz lenne felmérni, azonban a fentiekhez kapcsolódó megszegényítésről ügryről van szó. Egy Diana di San Fantino nevű kurtizán iránt egy hozzá – úgy tűnik – nem eléggé méltó

fiatalember szerelemre gerjedt. A hölgy tarifája egy arany volt, azonban a légyott előtt emberét megittatta valamifajta „bájitalal”, amitől aztán az ágyban rátört a hasmenés. Diana 50 aranyat kért azért, hogy ne kürtölje szét e csúfságot egész Velencében, és ne hozzon szégyent a férfirra.

S most a két árlista alapján nézzük meg az árakat, hogy aztán megpróbáljuk megbecsülni, körülbelül mennyit is értek ezek az összegek. Fél ezüsttel és 40 arany fölötti tarifával is találkozhatunk, azonban nem tudjuk meg a két szövegből, hogy az összegek pontosan mire vonatkoznak. A *Tariffa*, ahogy már szó volt róla, néha kis történetekkel van megfűszerezve, valamint esetlegesen a különböző testnyílásokra, esetleg pózra is utal közhelyszerűen a szöveg, de ezekből nehéz lenne általános következtetéseket levonni.²⁵ A fenti Bandello idézetből úgy tűnik, mintha legalább két verziója lenne a fizetésnek: némelyek – a kiválasztottak szűk köre – havi „bérleti díjat” fizetnek, amiben valószínűleg ajándékok is vannak, míg vannak az alkalmi beugrók, akikre vonatkozhat a listákban felsorolt árszabás.²⁶

A *Tariffa* ismeretlen szerzője – általunk ismeretlen szempontok alapján – tényleg felállítja nagyjából száz hölgy népszerűségi (minőségi?) listáját, amelyben keveredhetnek a szerző személyes szubjektív benyomásai és a sugallt objektív kereslet/kínálat törvényei, valamint az obszcenitás figurájának irodalmi, nőcsúfoló/nőimádó műfaji jellegzetességei, amely utóbbi jól illeszkedik az egyszerre megvetett és imádott nőhöz. Szerzőnk nem hagyja az olvasót a sűrűben tévelyegni, hanem Vergiliusként fogja a kezét és vezeti végig Velence bugyrain. Ahogy már volt róla szó korábban, a lista árai arányosak a sugallt minőséggel, azonban ezek alapján nehéz lenne különbséget tenni például a fél aranyba kerülő kurtizánok sokasága között, mert nem árulja el a szerző, mi alapján rangsorolta őket, ráadásul az is megesik, hogy az *ierarchia puttanesca* magasabb fokán van valaki akár fele annyi aranyért.

Az árak objektivitásával kapcsolatban érdemes idézni Nanna szavait Aretinótól: „Az áruba bocsátott gyönyörök ára felől még külön ki kell, hogy oktassalak: mert ez nagyon fontos. Eközben nagyon ügyesen és ravaszul kell viselkedned és ki kell fürkészned az illető vendéged viszonyait. Csináld úgy, hogy az ár mindig egy tucat arany körül mozogjon, de azt se engedd ki a hálóból, aki csak kettőt, vagy csak egyet ad. A nagy árakat kürtöltesd világgá, a csekélyeket hallgasd el. Aki csak egy aranyat ad, végezze a dolgát és fogja be a száját; aki tízet ad, az nagydobra verheti. Ha a hó végén számolást csinálsz, minden titkolt bevétel tiszta nyereség. Az, aki nem adja oda magát, csak ha legalább húsz aranyat kap, olyan mint a papírral beragasztott ablak: a leggyengébb szellő is beszakítja.”²⁷ Ahogy mindjárt látjuk a lenti táblázatból, a 12 arany árfekvés még a kurtizánok között is a luxuskategoriába esne és csak kevesen büszkélkedhettek ilyen cégérrel. Ugyanakkor nem valószínű, hogy ezzel a fajta üzletpolitikával bárki is képes lett volna megőrizni „részvény árfolyamát”.

A *Tariffa* árai táblázatba foglalva:

Fő	14	3	55	11	1	10	3	1	3	1	1	1
Ár	1 mocenigo	2 mocenigo	½ scudo	1 scudo	1.5 scudo	2 scudo	4 scudo	6 scudo	10 scudo	20 scudo	30 scudo	40+ scudo

Figyeljük meg a szerzőnk szerinti hierarchia csúcsán lévő kurtizánokat a tarifájukkal együtt!

1.	Giulia Leoncini (Lombarda)	20 scudi
2.	Cornelia Griffó	40+ scudi
3.	Angela Zaffetta	20–30 scudi
4.	Ferretta	10 scudi
5.	Lucrezia Squarcia (Ruberta)	10 scudi (?)
6.	Marietta Bigolo	6 scudi
7.	Lucia dagli Alberi	4 scudi
8.	Tullia d'Aragona	10 scudi

A fentiek közül érdemes kiemelni Giulia Lombardát, akinek fennmaradt hercegnői gazdagságú inventárium.²⁸ 1531-ben Angela Zaffettáról egy egész, igaz, meglehetősen dehesztáló könyv is megjelent valószínűleg Lorenzo Veniertől: *Trentuno della Zaffetta*. A másik, akit érdemes lehet megemlíteni, a lista nyolcadik helyén álló Tullia d'Aragona költőnő, akivel kapcsolatban azt is feljegyezték, hogy egy német úr 100 aranyat fizetett neki egyetlen éjszakáért.²⁹

A második nyomtatvány csupán felsorolásszerű lista, és 1574 körül adhatták ki octavo formában Velencében. A kis írást egy A. C. E. monogrammal jelölt szerző Livia Azzalinának, a listán árban a második legdrágább kurtizánnak ajánlotta.³⁰ A *Tariffa*hoz képest kimondottan prúd és szűkszavú nyomtatvány szintén idegeneknek készülhetett, mint valami promóciós reklámfüzet vagy névjegykártyák gyűjteménye. Név szerint, betűrendbe olvasható 210 hölgy az elérhetőségük és az árak megjelölésével, amelyek fél aranytól 30 aranyig vannak megszabva. Azonban ez az összeg sehogyan sem jön ki, mert ha a megadott árakat összeadjuk, akkor csak 658,5 aranyra jutunk, tehát hiányzik 541,5. Mivel 215 főről ír, de csak 210 szerepel a listán, akik közül ötnél nincs ár feltüntetve, ezért ha elosztjuk a különbözetet, akkor kb. 54 arany/fő jönne ki, ami viszont túl magas, főleg, hogy meg sem nevezi ezen hölgyek felét. De az is lehet, hogy A. C. E. az ajándékokat is belekalkulálta, ami – ezek alapján legalábbis – azt jelentené, hogy kb. a tarifák 80%-áért ajándék is jár a hölgyeknek. (Ha ezt a számítást elvégezzük a *Tariffa* adataival is, akkor a *Tariffa* 104 hölgye kb. 202 scudóba kerülne.)

A *Catalogo* árai táblázatba szedve:

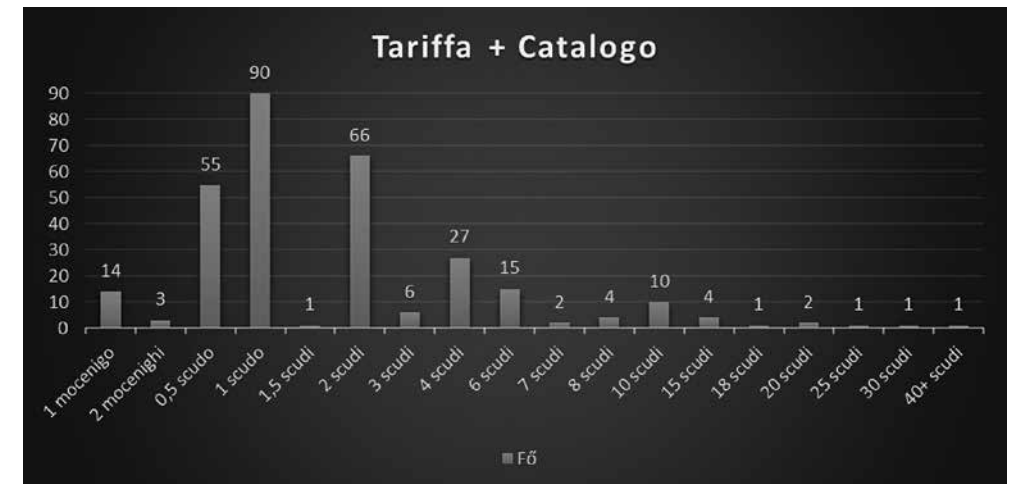

Fő	1	79	56	6	24	14	2	4	7	4	1	1	1	1
Ár	½ scudo	1 scudo	2 scudi	3 scudi	4 scudi	6 scudi	7 scudi	8 scudi	10 scudi	15 scudi	18 scudi	20 scudi	25 scudi	30 scudi

Az alábbi táblázatban pedig a *Catalogo* listájának *crème de la crème*-je látható:

1.	Paulina Filla	30 scudi
2.	Livia Azzalina	25 scudi
3.	Cicilia Caraffa	20 scudi
4.	Cornelia Pesta	18 scudi
5.	Cornelia Granda	15 scudi
6.	Giulia Festina	15 scudi
7.	Lucietta Brunella	15 scudi
8.	Vienna Borella	15 scudi

A két szöveg összesített árlistája pedig fest diagramon ábrázolva:

Ha ezt megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy fél és két *scudo* közötti árfekvésben találjuk a legtöbb hölgyet, ezen belül is az egy *scudo* a leggyakoribb ár. Ha az egész skálát nézzük, akkor kiderül, hogy három arany *scudo* lesz az az átlagár, ami fölött már a kurtizánok kasztján belül is az elitet találjuk.³¹ A legalsóbb árfekvésben található nők valószínűleg nem is számítanak kurtizánoknak. A *mocenigo*, azaz *lira* olyan 6,52 gramm súlyú ezüstpénz, amely nevét Pietro Mocenigo dózse (1474–1476) után kapta és stabilan tartotta a 0.948 finomságú ezüsttartalmát végig a 16. században is.

A 21 karátos, 3,403 gramm súlyú arany scudo pedig 0.917 finomságú volt végig, így könnyen meg lehet adni a scudo és mocenigo (lira) átváltási arányát: 1 arany scudo = 6 mocenigo + 12 soldo (0.948 finomságú 0,27 grammos ezüst váltópénz). Így aztán az a 14 fent említett hölgy, akiket egy mocenigóért meg lehetett kapni, átszámolva 24 soldóba kerültek, ami kevesebb mint 1/6-od scudo. Két mocenigo kicsit több mint 1/3 scudo, vagyis pontosabban 78 soldo. (A *Tariffában* nem volt számomra mindenhol világos, hogy a *mezzo* kitétel ezüstre vagy aranyra vonatkozik, végül fél aranyként értelmeztem mindenhol, mert létezett ugyan a mocenigóhoz képest fél ezüstérme – 12 soldo értékű 0.948 finomságú és 3,26 gramm súlyú –, de azt *marcellónak* hívták, míg a fél aranyat *mezzo scudónak*.)³²

De pontosan mit jelentettek ezek az árak? Mennyit értek ezek a tarifák?

Egy átlagos munkás kemény fizikai munkával kb. 3 aranydukátot keresett egy hónapban.³³ A velencei dukát jobb minőségű aranypénz, mint az arany scudo: míg egy scudo 6 lirát és 12 soldót ért (vagyis összesen 156 soldót), addig egy dukát 7 lirát és 6 soldót (vagyis 174 soldót). Így talán jobban átlátható, hogy egy munkás havi keresete kb. 522 soldo volt. Míg a fenti kurtizán-árlista legolcsóbb hölgyei ezt az összeget kb. 20–22 munkás éjszaka alatt keresték meg. Ha tényleg ennyibe kerültek, akkor nagyjából egy fizikai munkából élő átlagmunkás jövedelmét tudták összehozni egy hónapban. Ez nem túl csábító. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy egy szolgáló évente keresett öt dukátot (plusz szállást és ételt), ami havonta 65 soldo, amit viszont a legolcsóbb hölgyek is három nap alatt megkerestek. Egy másik adat szerint egy fiatal szolgálólány 1, míg egy dajka 2 scudót kereshetett havonta (plusz szállást és ételt), ez sokkal jobban hangzik, havi 150–300 soldót jelent.³⁴ Azonban még ezt is meg tudták keresni (igaz, se szállás, se étel) 6–12 éjszaka alatt a legolcsóbb, egy ezüstért dolgozó kurtizánok.

Ha viszont egy scudóval számolunk, amely ársávban a legtöbbször, vagyis 90 főt találunk, akkor egy fizikai munkás havi jövedelmét 3–4 éjszaka alatt, míg egy szolgálólány havi fizetését 1–2 éjszaka alatt meg tudták keresni. És ha a fenti számításunk alapján a 3 scudo/éjszaka átlaggal számolunk, akkor megfordítva a számolást azt látjuk, hogy egy átlagos kurtizán 26-szor annyit ér a munkaerőpiacon, mint egy munkás, akinek a napi bére (ha az egyszerűség kedvéért 30 munkanappal számolok egy hónapban) 17–18 soldo. És ha a szolgálóleányhoz viszonyítjuk, akkor egy átlagkurtizán még többet, 50–100-szor annyit ér. De a végletek kedvéért nézzük meg Cornelia Griffót, aki a *Tariffa* szerint minimum 40 scudóért kapható csak meg egy éjszakára. Mennyit is ér ez? Egy fizikai munkás éves fizetését. A költőfejedelem Ludovico Ariosto 75 scudót keresett évente Ippolito d'Este bíboros szolgálatában. Ezt az összeget egy átlag kurtizán három scudós tarifával 25 munkás nap alatt összeszedhette. Pár évtizeddel korábbi adat szerint egy Madonna Chaterina nevű nyolc gyermekes firenzei özvegy évi 22,5 aranyból épphogy, de el tudta tartani a családját, míg egy firenzei borbély 30 forintból nem csak a feleségének, anyjának és két gyerekének tudott ellátást biztosítani, de az egyik fiát még iskolába is be tudta írni.³⁵

Egy városi tanár átlagkeresete Velencében évi 20–30 dukát volt pótköltségekkel és szállás hozzájárulással. Korábbi az adat, de például az 1450-es években a Scuola di San Marcóban egy tanár évente 25 dukát fizetést és 10 dukát lakhatási költséget kapott. Érdemes ehhez még hozzávenni az egyetemi tanári fizetéseket is a 16. század eleji Padovából. Egy morálfilozófiát oktató tanár évi 15 aranyat, a logikatanárok évi 20 és 35 aranyat, a természetfilozófia professzorai évi 20 és 47 aranyat kaptak. A tomista teológus Gaspare Mansueti da Perugia 60, míg a matematikus Bernardino Trinca 70 forintot keresett. De vannak jobb fizetések is: a szkotista teológus Maurice O'Fihely mellett a tomista metafizika tanára, Girolamo da Monopoli és a retorikatanár Raffaele Reggio 100 aranyat, míg a görög tanár Marco Musuro már 140 aranyat, a szkotista metafizika tanára, Antonio Trombetta még többet: 150 aranyat is megkeresett évente.³⁶ Tehát ezek alapján egy morálfilozófus éves keresete annyi, amennyit egy átlagos kurtizán – finoman fogalmazva – öt menettel összeszedett. Másként nézve az árakat: a fenti tudományok közül a leginkább megfizetett szkotista filozófianár éves fizetését egy átlagos kurtizán heti egy légyottal tudta összehozni a két szemeszter alatt. Persze voltak professzori sztárfizetések is, például Pietro Pomponazzi 370 aranyat keresett, de vele érdekesebb a luxus kategóriájú kurtizántarifákat összehasonlítani.

Ahhoz viszont, hogy e hölgyek fenn tudják tartani a kívánt luxust, vagy legalább a látszatát és ezen keresztül az árfolyamukat is, a bevétel nagy részét luxuscikkekre el is kellett költeni. Nehéz manapság felfogni azt, mennyire nem volt magától értetődő, hogy valaki új ruhát hordjon. A ruhák jelentős részét az átlagemberek vagy örökölték, akár több generáción keresztül vagy használtként vették házalóktól, esetleg zálogosoktól.³⁷ Az emberek nagyon nagy része egyszerűen nem kiválasztotta, hanem csak megkapta a ruhákat, mintha nem is ők irányítanák, hanem csak „megtörténne velük” az öltözködés, ahogy a társadalmi folyamatok jó része is kontrollálhatatlanul esik meg az emberrel. Ehhez képest a kurtizánok nem csak, hogy válogathattak az új ruhaneműk között, de akár luxuskategóriájú darabokat is vehettek. Tessa Storey tanulmányának 49 ruhadarabja alapján nyugodtan feltételezhetünk egy nagyjából 3–5 scudo értékű öltözékekből álló átlagruhatárat, ami egy szolgálólány több havi keresetének felel meg (de akár 25 és több scudónyi ruhákkal is találkozunk).

Egy szerény otthonért kb. 15 dukátot kellett fizetni évente, 45 dukátért már úri kényelemben lehetett lakni. Tehát Cornelia Griffó majdnem egy éjszaka megkereshette az éves bérleti díját egy velencei palotának, de ha csak 10 scudóval számolunk (pl. Tullia d'Aragona hivatalos ára), akkor is pár éjszaka alatt össze lehetett hozni. A festő Lorenzo Lotto például szerény 14 dukát bérleti díjat fizetett évente, míg Tiziano 92 dukátot. Sikeresebb kurtizánok 80–100 arany scudót is kifizettek bérleti díjként.³⁸

Az életszínvonalukról és az árak nagyságáról jó képet vázolnak fel a hivatalos büntetési tételek is, amelyeket a kurtizánoknak kellett megfizetniük valamilyen prostitúcióval kapcsolatos törvény megsértése miatt. A velencei Magistrato delle Pompe a prostituáltak hivalkodó fényűzését szankcionáló jogsértéseinek listája alapján 1579

és 1617 között csak úgy röpködnek a 10 és 40 dukát közötti büntetések, de találkozzunk 150, sőt 300 dukátos büntetési tétellel is.³⁹ Ezek nem lehettek egyszerűen prostituáltak, a szöveg a büntetéseknél jelzi is, hogy *Cortesanaról* van szó. Ilyen mértékű büntetéseket manapság cégek kapnak, egy szolgálólány egyszerűen képtelen lett volna kifizetni még a legkevesebb büntetést is, hiszen nagyjából egyéves keresete lett volna. Ha viszont a fenti táblázatot megnézzük, akkor az általános büntetési tarifák nem igazán okozhattak gondot egy átlagkurtizánnak.

A két vizsgált lista csak a luxusprostituáltakat tartja számon. Ha hihetünk Marino Sanutónak, akkor a 16. század elején több mint 11 ezer prostituált volt Velencében. A *Tariffa* épphogy több mint 100 neve tehát a felső 1%-ot jelenti, és közülük is 17 még az aranytarifát sem éri el, mégis felkerült a listára. A maradék 99% viszont nyomorúságos körülmények között élhetett néha egészen nyomorúságos tarifákkal.⁴⁰ Nem lehettek se Danaék, se Kirkék, és aranyeső helyett csupán garasok hullottak a hasukra.⁴¹

Jegyzetek

- 1 Teljes címe: Tariffa delle puttane ovvero ragionamento del forestiere e del gentil'huomo: nel quale si dinota il prezzo e la qualita di tutte le Cortegiane di Vinezia; col nome delle Ruffiane: et alcune novelle piacevoli da ridere fatte da alcune di queste famose signore a gli suoi amorosi (In terza rima). Stampato nel nostro hemisphero l'anno 1535, messe di Agosto. (a továbbiakban: Tariffa).
- 2 A szerzőséggel és szöveggel kapcsolatos összefoglalást lásd: Tariffa delle puttane di Venegia, a cura di Danilo Romei. Nuovo Rinascimento, Firenze, 2020. (a továbbiakban: Tariffa 2020) 6–13, 64–66. o.
- 3 Összefoglaló elemzését lásd: Pucci, P.: Decostruzione disgustosa e definizione di classe nella Tariffa delle puttane di Venegia = Rivista di Letteratura Italiana 28 (2010), 29–49. o.
- 4 „... in queste rime mie / Si ragiona di monache e donzelle / Ma de le puttanescche ierarchie, / Di ruffe e per qual prezzo e queste e quelle / Vi prestino al chiavar tutte le vie.”
- 5 Coletti, F.: Liaisons vénales et amours extra-conjugales à Venise au XVIe siècle : réalités sociales et représentations littéraires. PhD, Université Toulouse le Mirail – Toulouse II. 2016. 402–403. o. Néhány kiadás, amelyeket megemlít: Bartolommeo di Pasi, Tariffa de pesi e mesure, Venesia, Albertin da Lisona Vercellese, 1503; Bartolommeo di Pasi, Tariffa de pesi e mesure correspondenti dal Levante al Ponente, da una terra a laltra, e a tutte le parte del mondo; con la noticia delle robe che se trazeno da uno paese per laltro, Venetia, Alexandro di Bindoni, 1521; Alessandro Moresini, Tariffa del pagamento di tutti i dacia di Venetia ... [Venise, ca. 1525]; Zuane Manenti, Tariffa de cambi e altro composta ..., Vinegia, Giovan' Antonio di Nicolini da Sabio, 1534.
- 6 Ruggiero, G.: Who's Afraid of Giuliana Napolitana? Pleasure, Fear, and Imagining the Arts of the Renaissance Courtesan = The Courtesan's Arts Cross-Cultural Perspectives. Ed. Martha Feldman, Bonnie Gordon. Oxford University Press, Oxford, 2006. 282. o.
- 7 Csak pár példa Danilo Romei jegyzetei alapján: a fica (pina) szóból képzett hímnemű fico mint segg (604. sor) még könnyen feloldható. Viszont nehezebb a „Giunger col pastorale a ser Clemente” kifejezés megfejtése: arrivare col cazzo al buco del culo (279. sor). Hasonlóan talányos az „il Tago aurato e la corrente Tana” (555. sor), amelyből a Tajo folyó lenne a segg, míg a Don a pina.
- 8 Lásd a korszak oly sok szerelmi traktátusát (például Agnolo Firenzuola: A nő szépségről), amely az ideális nőt és nőiességet a leggiadria, grazia, venustà, aria, vaghezza, maestà stb. fogalmak körülírásával, meghatározásával próbálta megfejteni. Ha ebből a szemszögből nézzük, akkor a vizsgált listák olyanok, mintha ezeknek a szerelmi traktátusoknak a nőideáljától való távolság alapján áraznák be a valóságos nőket.

9 Firenzuola, A.: A nő szépségről. Ford., jegyz. Molnár Dávid. Attraktor Kiadó, Gödöllő, 2010. 45, 110. o.; Molnár Dávid: A ficinói fuorelmélet nescio quidje = Magyar Filozófiai Szemle 59 (2015), 43–56. o.

10 Lásd ehhez: Santore, C.: Danaë: The Renaissance Courtesan's Alter Ego = Zeitschrift für Kunstgeschichte, 54 (1991), 412–427. o. Számos festmény készült ezzel az áthallással. Tizianótól több verziót is ismerünk szolgáló/kerítővel vagy nélküle. Hendrick Goltzius 1603-as festményén egyértelműen felismerhető az öreg kerítőnő, aki egy arany serleggel várja az égi áldást. A képen a segítőkész kis cupidók nyakában aranyláncok csörögnek. A festőnő Artemisia Gentileschi Danaéjának pedig alig jut el az ágyékáig valami a lehulló aranyesőből, mert a szolgáló/kerítőnője szinte az összeset felfogja a kötényében. Antonio da Correggio kései képén a széttárt combú Danaé előterében két cupidó mintha aprópénzt számolna. Denys Calvaert festményén (Kingston upon Hull, Ferens Art Gallery) egy szakállas atyai alak nyúl le az égből pénzt osztva és szórva, miközben Amor – hiszen ennek semmi köze a szerelemhez! – a bal alsó sarokban alszik.

11 Bassanese, F. A.: Private Lives and Public Lies: Texts by Courtesans of the Italian Renaissance = Texas Studies in Literature and Language, 30 (1988), 295–319. o.

12 A Tariffa (178–207. sorok) hierarchiájának az ötödik fokán található Lucrezia Squarcia (lásd lejjebb) kis Petrarca-kötetét mindenhova magával vitte a kezében, hogy jól lehessen látni, és Homéroszról, Vergiliusról, a zenéről vagy a toszkán irodalmi nyelvről vitakozott a társas összejövetelek alkalmából.

13 A kurtizán/kurva kép[zelés]ről való tömör és megvilágító elemzést lásd: Cohen, E. S.: „Courtesans” and „Whores”: Words and behavior in roman streets = Women's Studies: An inter-disciplinary journal, 19 (1991), 201–208. o.

14 Ruggiero, G. (2006) i. m. 282–283 o.

15 Ruggiero, G.: Love Bound: Andriana Savorgnan, Common Whore, Courtesan and Noble Wife. In: uő: Binding Passions: Tales of Magic, Marriage and Power at the End of the Renaissance. Oxford University Press, New York – Oxford, 1993. 24–56. o. Hasonló a története Cornelia Griffónak is, aki az 1520-as években az egyik legünnepeltebb kurtizánja volt Velencének, és akit végül feleségül vett egy dúsgazdag patricius, ám pár év múlva újból kurtizán lett (Tariffa 2020:26).

16 Scarabello, G.: Il gioco dell'amore: Le cortigiane di Venezia dal Trecento al Settecento. Berenice, Milano, 1990. 25–26. o.

17 Bandello, M.: A pajzán griffmadár. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979. 482. o. Erről a szokásról és a hozzá kapcsolódó amico fermo kifejezésről lásd: Cohen, E. S., i. m. 206. o.

18 A szerelmi szenvedély általánosabb szimbólumaként lásd például Cesare Ripánál (Ripa, C.: Iconologia. Ford., jegyz. Sajó Tamás. Balassi Kiadó, Budapest, 1997. 453. o.): „Jól gondoljuk meg tehát, hogy a fenti figura a szerelmi szenvedélyt festi, amely uralma alá hajtja mindazokat, akik tétlenül hagyják magukat befogni az érzelmeknek tetsző és gyönyörűséges dolgok csábításától, miközben intellektusuk elhomályosul, értelmük elvész, s szinte oktalan állatokká változnak, ki-ki saját természetes hajlamának megfelelően: így a dühös természetűek szinte medvékké és oroszlánokká válnak, a test rabjai disznókká, az irigyek kuttyákká, a torkosak farkasokká és így tovább.” (Sajó Tamás fordítása.)

19 „Sole satae Circes tam magna potentia fertur, / Verterit ut multos in nova monstra viros. / Testis equum domitor Picus, tum Scylla biformis, / Atque Ithaci postquam vina bibere sues. / Indicat illustri meretricem nomine Circe, / Et rationem animi perdere, quisquis amat.” Ennek korabeli kommentárját lásd: Alciati, A.; Mignaut, C.: Emblemata, Parisiis, apud Ioannem Richerium, via D. Ioannis Lateranensis, 1589. 283–286. o.

20 Ruggiero G. (2006) i. m. 282 o.

21 Erdélyi Gabriella: Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban. Libri Kiadó, Budapest, 2011. 119. o.

22 Uo. 118. o.

23 A történet lásd részletesebben: Ruggiero G. (2006) i. m.

24 Tariffa 379–453. sorok

25 Habár nem tartozik a korszakhoz, mégis érdemes lehet megemlíteni, hogy a források alapján arra lehet következtetni, az antikvitásban a görögök a szexuális pozitívumokat is bearázták (legalábbis az olcsóbb bordélyházi szinten): a κούρδα három obulusba került és talán azért ilyen olcsó, mert egy kültéri gyors

menetre utal, nekitámaszkodva valaminek, „fejfel előrehajolva”. A λορδός nevű póz (hátról, miközben a nő hátrahajol) egy drachma (hat obulus), míg a κέλης (lovaglás) a legdrágább, de annak nem ismerjük az árát. Egy hetéra, vagy fuvoláslány hoszteszként való kibérlése – szex nélkül – egy éjszakára két drachma, de a keresettebbek 10 vagy akár 12 drachmába is kerülhettek. És persze vannak egészen kirívó – akár napi 300 drachmás – árak is (ennyiért már lehetett rabszolgalányt is venni). Ezekhez az árakhoz jó viszonyítási alap lehet, hogy egy jól képzett munkás napi díja volt egy drachma. A másik jól mérhető viszonyítási pont a bor: a legolcsóbb bor az ún. τρικότυλος volt, amiből 2.5 liter került három obulusba, vagyis egy κύβδα 2.5 liter asztali bort ért. Persze ez nem is tűnik annyira kevésnek, ha azt vesszük, hogy egy munkás napi 5 liternyi olcsó bort vehetett a fizetéséből. (Davidson, J.: *Courtesans & Fishcakes. The Consuming Passions of Classical Athens*. FontanaPress, London, 1998. 170–170, 186–188, 191–193, 196–198. o.) A római prostituáltak árszabásáról és ennek a pozitívakkal, technikákkal való összefüggéséről, valamint a tarifák reálértékéről lásd: McGinn, T. A. J.: *The Economy of Prostitution in the Roman World: A Study of Social History & the Brothel*. University of Michigan Press, Ann Arbor, 2004. 40–55. o.

26 Szintén a görögök érdekes különbséget is tettek a két szerető közötti szexuális aktus és az árult/vásárolt szexuális aktus között. Az előbbi egymásnak adott ajándékok egy másik, fizikai szintje, amely az érzékszervek közül már a tapintást is belevonja az ajándékozás gesztusába, míg a pénzért/akármiért vásárolt kereskedelmi kapcsolat már a hübrisz kategóriájába esik. Ezen szempont alapján a reneszánsz kori luxuskurtizán ideális esetben elkerülné a hübrisz vádját, vagy legalábbis sokkal ritkábban lehetne ezzel vádolni, nem úgy, mint szerencsétlenebb és kiszolgáltatottabb bordélyházi társát. (Davidson, i.m. 117–118. o.)

27 Nanna szavait Aretinótól lásd: Aretino, P.: *Az apácák élete – A hetérák tudománya*. (Beszélgetések) Littera Kiadó, Pécs, 1990. 190. o.

28 Ennek részletes elemzését és értékének megbecsülését lásd: Santore, C.: *Julia Lombardo, „Somtusua Meretrize”: A Portrait by Property = Renaissance Quarterly*, 41 (1988), 44–83. o.

29 Graf, A.: *Attraverso il cinquecento*. Loescher, Torino, 1916. 252. o.

30 Cicogna, E. A.: *Saggio di Bibliografia Veneziana*. Merlo, Venezia, 1847. 932. o.; *Catalogo di tutte le principal et più honorate Cortigiane di Venetia, qui riprodotto da un rarissimo esemplare a stampa del secolo XVI = Leggi e memorie Venete sulla prostituzione fino alla caduta della republica*. Marco Visentini, Venezia, 1870–1872. II. 9. o.

31 Hogy Bethlen Miklós életrajzának jól ismert jelenetében Lucietta melyik kategóriába esett, nehéz lenne megmondani, de Bethlen balhész szolgájának Istvándi Istvánnak „sokkal több volt a praetensiója” mint három arany, amikor feltartóztatták a velencei hatóságok. Ezek alapján, még ha bizonyosan számolhatunk is némi inflációval, a Lucietta nevű hölgy kimondottan drága kategóriába tartozott.

32 Papadopoli Aldobrandini, N.: *Le monete di Venezia. Parte II. Da Nicolò Tron a Marino Grimani, 1472–1605*. Libreria Emiliana, Venezia, 1907. 29, 140. o.

33 Santore C., i. m. 45. o.

34 Storey, T.: *Clothing Courtesans: Fabrics, Signals, and Experiences = Clothing Culture, 1350–1650*. Ed. Catherine Richardson. Routledge, London – New York, 2016. 101. o.

35 Grendler, P. F.: *Schooling in Renaissance Italy: Literacy and Learning, 1300–1600*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 1991. 103. A 15. század első felében a firenzei San Gallo kórház feljegyzései szerint egy beteg napi szükséglete 650 gr kenyér (~1500 kalória) 10 dénárért, 7 dl bor (4–500 kalória) 7 dénárért és 100–200 gr hús (~400 kalória) 7 dénárért, vagyis napi 24 dénár, ami két ezüst soldót tesz ki. Lodovico Ghetti ugyannerre a kórházi számlára 1445 körül készített feljegyzéseket, amellyel Firenze éves ételfogyasztását próbálta kiszámítani búzában, borban, húsban és olajban. Számításai szerint ezek napi átlagára ~19 denari di piccioli (690 gr búza: ~8 d; 8 dl bor: ~7,5 d). Ezek alapján nagyjából minimum 2 soldóval lehet számolni fejenként, amit naponta ételre kellett költeni. (Goldthwaite, R.: *The Building of Renaissance Florence: An Economic and Social History*. Baltimore – London, 1982. 342–350. o.)

36 Grendler, i. m. 370. o.

37 Egy fennmaradt 1417-es pistoiai számlakönyvben a zálogba adott tárgyak legnagyobb része, 57%-a ruhanemű volt, amelyek a legtöbbször elnyúttak, kopottak és szakadtak voltak (Roover R. de.: *Money,*

Banking and Credit in Medieval Bruges: Italian Merchant-bankers, Lombards and Money-changers: A Study in the Origins of Banking, Cambridge (Massachusetts), 1948. 121. o.).

38 Graf, A. i.m. 243 o.

39 *Repertorio ossia Rubrica delle pubbliche Meretrici condannate per trasgressioni alle Leggi promulgate dal Magistrato delle Pompe dal 1578 al 1617 = Leggi e memorie Venete sulla prostituzione fino alla caduta della republica*. Marco Visentini, Venezia, 1870–1872. 11–25. o.. A lista legelején két büntetéssel is (20 dukát) találkozunk Andriana Saurignana ellen 1579-ből és 1581-ből. Ő talán a korábban már említett híres Andriana Savorgnan?

40 Cohen, E. S. i.m. 1991

41 A tanulmányhoz felhasznált további irodalom: Larivaille, P.: *La vita quotidiana delle cortigiane nell'Italia del Rinascimento – Roma e Venezia nei secoli XV e XVI*. Rizzoli, Milano, 1975; Mantioni, S.: *Cortigiane e prostitute nella Roma del XVI secolo*. Aracne, Roma, 2016.

Kora tavasz